

TOMASZ KRZYŻOWSKI* – KRAKÓW

**BIBLIOTEKA ARCYBISKUPA ORMIAŃSKIEGO
JÓZEFA TEODOROWICZA: JEJ LOSY
W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ
I W LATACH POWOJENNYCH**

**LIBRARY OF ARMENIAN ARCHBISHOP
JÓZEF TEODOROWICZ: ITS FATE
DURING WORLD WAR II
AND IN THE POSTWAR YEARS**

Abstract

Archbishop Jozef Teodorowicz (1864–1938), Ordinary of the Armenian Archdiocese of Lviv, was a respected preacher, author of theological works and a patriot active in many areas of religious and social life in Poland. The hierarch amassed an impressive private library of several thousand volumes in Polish, Latin, German, French and other languages. The collection of old prints, including rare Armenian-language publications and manuscripts, was of particular value. The book collection constituted a workshop for the ambitious priest, preacher and writer, and later archbishop, as well as shaped his views on socio-political issues. The archbishop successively expanded and complemented the library's resources throughout his life, keeping abreast of the book and antiquarian market both in Poland and abroad. The subject matter of the book collection varied. The largest group included religious publications, primarily representing various branches of theology: biblical studies, theology of spirituality, dogmatic theology, moral theology, liturgy, apologetics, and canon law. Several hundred works were devoted to the life of Jesus Christ, Mariology and hagiography. Interestingly, the authors of the theological works (mostly biblical commentaries) included representatives of various factions of Protestantism,

---

* Tomasz Krzyżowski – dr historii, pracownik naukowo-badawczy w Ośrodku Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, Polska Akademia Umiejętności w Krakowie
e-mail: krzyzowskit@interia.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7193-5661>

Orthodox Christians and rabbis. J. Teodorowicz's library also contained many publications of fiction by both Polish and foreign authors, as well as philosophical treatises, studies of Church history and general history, political science, culture, and art history. The book collection also included many works on psychology and the education and formation of youth. During World War II, the library of Archbishop J. Teodorowicz was fragmented and dispersed. Part of the collection was destroyed by Soviet soldiers quartered in the archbishop's palace in Lviv, and the surviving books were deposited in 1940 at the Lviv branch of the Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (the former Ossoliński National Institute). Fragments of the preserved book collection are currently in several institutions in Ukraine and Poland.

Keywords: Józef Teodorowicz; Armenians; libraries; Armenian Church; Lviv

Translated by Marek Robak-Sobolewski

*****

Wprowadzenie

Działalność abp. Józefa Teodorowicza¹ (il. 1), rządcy lwowskiej archidiecezji ormiańskiej i duchowego przywódcy Ormian polskich, odegrała znaczącą rolę w historii Kościoła katolickiego na ziemiach polskich pierwszych czterech dekad XX stulecia. Aktywność hierarchy na niwie kościelnej, politycznej i społecznej była

¹ Józef Teofil Teodorowicz urodził się 25 lipca 1864 roku w Żywaczowie w Galicji Wschodniej w spolonizowanej rodzinie ormiańskiej Grzegorza i Gertrudy Ohanowicz. W 1882 roku ukończył gimnazjum w Stanisławowie i rozpoczął studia prawnicze na uniwersytecie w Czerniowcach. Po roku zmienił plany życiowe i wstąpił do seminarium duchownego obrządku łacińskiego jako kleryk ormiańskokatolicki. W 1887 roku przyjął święcenia prezbiteratu z rąk arcybiskupa ormiańskiego Izaaka Isakowicza. Pracował duszpastersko we Lwowie, Stanisławowie i Brzeżanach. W 1897 roku został kanonikiem gremialnym ormiańskiej kapituły katedralnej we Lwowie. W 1901 roku wybrany przez duchowieństwo archidiecezji na arcybiskupa ormiańskiego, 2 lutego 1902 roku w katedrze ormiańskiej we Lwowie z rąk kard. Jana Puzyny przyjął sakrę biskupią i odbył ingres. Z racji piastowanej godności arcybiskupiej należał do Izby Panów w Wiedniu (1902-1918), Sejmu Krajowego we Lwowie (1902-1914) i Konferencji Episkopatu Austrii (1902-1918). Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości był posłem na Sejm Ustawodawczy (1919-1922), senatorem (1922-1923) oraz członkiem Konferencji Episkopatu Polski. W 1911 roku uczestniczył w obradach Synodu Episkopatu Ormiańskiego w Rzymie, a w 1928 roku w Konferencji Episkopatu Ormiańskiego w Rzymie. Doktor *honoris causa* Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego (1912), odznaczony orderem Polonia Restituta (1924). Był cenionym kaznodzieją i autorem wielu książek o tematyce religijnej i patriotycznej, w tym dzieła o życiu Jezusa Chrystusa (z planowanych 10 tomów ukazały się trzy). Zmarł 4 grudnia 1938 roku we Lwowie i został pochowany na Cmentarzu Orłąt. W latach 70. XX wieku w obawie przed profanacją grobu arcybiskupa grupa Polaków przeniosła jego prochy do prywatnego grobowca na Cmentarzu Łyczakowskim. W 2011 roku doczesne szczątki hierarchy złożono ponownie na Cmentarzu Orłąt. T. Krzyżowski, *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020, *passim*; R. Król-Mazur, *Teodorowicz Józef Teofil*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 53, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2020, s. 162-171 (tu obszerna bibliografia).

przedmiotem rozlicznych studiów i rozpraw naukowych. Szerokie horyzonty hierarchy i zainteresowania znajdują odzwierciedlenie w obszernym księgozbiorze, który zgromadził. Jego biblioteka była imponująca zarówno pod względem różnorodności tematyki literatury, czasopism, broszur i innych publikacji, jak również rzadkich starodruków i cennych rękopisów stanowiących wyjątkowe rarytasy bibliofilskie. Szacowana na kilkanaście tysięcy tytułów, księżnica była z całą pewnością najobszerniejszą w owych czasach biblioteką należącą do Ormianina². Dotychczas uwaga badaczy skupiała się na starodrukach pochodzących z kolekcji J. Teodorowicza³, tymczasem unikatowy i cenny księgozbiór, jego zawartość treściowa oraz tragiczne losy z okresu II wojny światowej zasługują na szczegółowe omówienie. Powyższe cele badawcze zrealizowane zostaną klasyczną metodą historyczną poprzez analizę i krytykę materiału źródłowego.

Il. 1. Arcybiskup ormiański Józef Teodorowicz (1864-1938), Wiedeń 1910, fot. Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie

² Z powodu braku informacji źródłowych trudno porównać dane liczbowe i zawartość biblioteki J. Teodorowicza z księgozbiorami współczesnych mu metropolitów lwowskich obrządku łacińskiego – abp. Józefa Bilczewskiego i abp. Bolesława Twardowskiego. Wiadomo zaś, że metropolita greckokatolicki Andrzej Szeptycki zgromadził księgozbiór szacowany na 4000 pozycji. O. Dzoban, *Biblioteka mitropolita Andrzeja Szeptyckiego u Lvovi*, „Zapiski Lvivskoj naukovej biblioteki im. V. Stefanyka”, 9/10 (2002) s. 142.

³ T. Mańkowski, *Lwowskie ormiańskie starodruki*, w: *Biblioteki Lwowa XVI-XVII stulecia*, Lwów 1940 [mps w Archiwum Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka we Lwowie], opis 1, sprawa 2b, k. 21-35; T. Krzyżowski, *Starodruki z kolekcji arcybiskupa Józefa Teodorowicza* [w druku].

Gromadzenie księgozbioru

Nie posiadamy szczegółowych informacji, kiedy i w jakich okolicznościach J. Teodorowicz rozpoczął gromadzenie księgozbioru. Można wszakże przypuszczać, że już w trakcie studiów teologicznych we Lwowie nabywał dzieła z zakresu teologii i filozofii. Z kolei zebrane pozycje obcojęzyczne (przeważnie w języku łacińskim, niemieckim i francuskim) pozwalały mu na doskonalenie umiejętności językowych. Księgozbiór wzbogacał się w sposób ciągły i stanowił dla ambitnego kapłana, kaznodziei i pisarza warsztat pracy. Poprzez częstą lekturę rozwijał on swoje zainteresowania i kształtował poglądy na tematy społeczno-polityczne. Bibliotekę sukcesywnie powiększał i uzupełniał w kolejnych latach, zwłaszcza po objęciu stolicy arcybiskupów ormiańskich we Lwowie. Śledził na bieżąco rynek księgarski i kupował zarówno książki, jak i periodyki przeważnie z zakresu teologii. Interesowały go tak wydawnictwa krajowe, jak zagraniczne.

Analiza rachunków kurii ormiańskiej we Lwowie pozwala na stwierdzenie, że każdego miesiąca opłacano prenumeratę czasopism, gazet oraz zakup książek dla abp. J. Teodorowicza⁴. Hierarcha sprowadzał książki bezpośrednio z wydawnictw bądź księgarni przeważnie austriackich, niemieckich i francuskich, korzystał też z pomocy pośredników⁵. Ważne miejsce w handlu książką zajmował Lipsk. Arcybiskup często korzystał z usług tamtejszych księgarni i antykwariatów: Alfreda Lorentza⁶, znanego księgarza i wydawcy Ottona Harrassowitza⁷ czy wydawnictwa Felixa Meinera⁸. Według danych z 1938 roku sprowadził z Niemiec książki o wadze 27 kg⁹. W stolicy Austrii z kolei kupował często w wydawnictwie Verlag Herder Wien oraz Herder & CO Buch- und Kunsthandlung¹⁰. Hierarcha angażował do pomocy również pośredników, którzy wyszukiwali i sprowadzali wyselekcjonowaną literaturę. Lwowski księgarz Leon Turkiewicz, pracownik Towarzystwa

⁴ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka. Oddział Rękopisów (dalej: LNNBUL), fond 9, sprawa 1613, Zestawienie wydatków Kurii ormiańskiej za miesiąc marzec i kwiecień 1927 r., k. 37; LNNBUL, f. 9, sp. 1613, Rachunek za prenumeratę „Głosu Narodu”, Kraków 5 kwietnia 1927 r., k. 41; Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, f. 475, op. 1, sp. 52, Wyciągi z rachunku pożyczek stołowych abp. J. Teodorowicza od 1 stycznia do 31 grudnia 1929 r., k. 15-18.

⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 1613, Rachunek za książki i czasopisma, Wiedeń 28 marca 1927 r., k. 39; tamże, Wiedeń 14 października 1926 r., k. 43; tamże, Wiedeń 11 czerwca 1926 r., k. 54.

⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 1613, Rachunek za książki, Lipsk 11 września 1928 r., k. 27.

⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 1613, Zestawienie wydatków za realność przy ul. Ormiańskiej 7, Lwów 22 czerwca 1927 r., k. 32.

⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 1613, Rachunek za książki, Lipsk 25 luty 1927 r., k. 34.

⁹ Archiwum Abpa Eugeniusza Baziaka w Krakowie, sygn. t. 29, Kwit celny na przewóz książek z zagranicy dla abp. J. Teodorowicza, Lwów 20 września 1938 r., bez pag.

¹⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 1613, Zestawienie wydatków Kurii ormiańskiej za styczeń 1926 r., k. 57; Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie (dalej: AFKiDOP), t. 140, sygn. 335/91 [5], Pismo wydawnictwa Herder & CO Buch- und Kunsthandlung do abp. J. Teodorowicza, Wiedeń 24 stycznia 1938 r., s. 2.

Wydawniczego Biblioteka Religijna, wspominał po latach, że sprowadzał wiele książek na zamówienie J. Teodorowicza¹¹.

Okazję do poszerzania księgozbioru stanowiły liczne wyjazdy abp. J. Teodorowicza, zwłaszcza do Wiednia (gdzie bywał regularnie) oraz do Rzymu. Miasta te obfitowały w księgarnie i antykwariaty księgarskie, co umożliwiało zakup wartościowej literatury. Z całą pewnością niebagatelną rolę w procesie gromadzenia księgozbioru odegrały szerokie kontakty J. Teodorowicza z różnymi środowiskami, zarówno te wynikające z pełnionych funkcji kościelnych czy politycznych, jak i liczne znajomości na gruncie prywatnym. Świadczą o tym chociażby zachowane dedykacje dla arcybiskupa od autorów darowanych dzieł, jak również korespondencja, w której hierarcha dziękuje ofiarodawcom za przesłane publikacje¹².

Prace inwentaryzacyjne

Książnica J. Teodorowicza była przechowywana w pałacu arcybiskupim przy ul. Ormiańskiej 7 we Lwowie (il. 2) i zajmowała zapewne kilka pomieszczeń, gdyż książki ułożono w 27 szafach. W latach 1937-1938 księgozbiór uporządkowano oraz nadano mu sygnatury. Nie mamy jednak pewności, czy prace inwentaryzacyjne zostały ukończone¹³. Skatalogowane pozycje (il. 3-4) zostały opatrzone znakiem własnościowym (il. 5-8). Była to owalna pieczęć z napisem „Biblioteka Arcybiskupa Teodorowicza” oraz prostokątna z taką samą informacją oraz sygnaturą. Czasami umieszczano też suchy stempel z herbem arcybiskupim. Wówczas opracowano dwa katalogi, zachowane częściowo do dziś i aktualnie przechowywane w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece im. Wasyla Stefanyka we Lwowie¹⁴. Nie są one jednak kompletne i nie oddają w pełni skali zgromadzonych przez hierarchę zbiorów bibliotecznych. Pierwszy rękopiśmienny katalog zawiera 1834¹⁵ karty inwentarzowe, oprawione w 9 tomach¹⁶. Na każdej karcie znajdują się najważniejsze elementy opisu bibliograficznego danego dzieła: autor, tytuł, treść, wydawca, język, liczba tomów, informacje o rodzaju oprawy i odnoszące się do miejsca przechowywania: szafa, półka, rząd, a także numer inwentarzowy oraz numer działu. Nie wszystkie rubryki na kartach inwentarzowych były skrupulatnie uzupełniane, nierzadko ograniczano się do podania autora, tytułu oraz sygnatury.

¹¹ Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, bez sygn., List Leona Turkiewicza do o. Modesta Pasiecznika OFM, Wiedeń 28 stycznia 1965 r., bez pag.

¹² AFKiDOP, t. 132, sygn. 1303/420 (12) [7], Kopia listu abp. J. Teodorowicza do Czesława Lechickiego, Lwów 9 listopada 1932 r., s. 1; AFKiDOP, t. 135, sygn. 1535/185 [4], Kopia listu abp. J. Teodorowicza do ks. Józefa Umińskiego, Lwów 6 listopada 1934 r., s. 1-2; AFKiDOP, t. 133, sygn. 1531/185 [4], Kopia listu abp. J. Teodorowicza do ks. Zdzisława Obertyńskiego, Lwów 6 listopada 1934 r., s. 1; AFKiDOP, t. 133, sygn. 120/19 [6], Kopia listu tegoż do tegoż, Lwów 12 stycznia 1935 r., s. 2.

¹³ Krzyżowski, *Starodruki z kolekcji arcybiskupa Józefa Teodorowicza*.

¹⁴ Podstawowe informacje na ich temat zawiera publikacja *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej. Informator*, oprac. U. Paszkiewicz [et al.], Poznań 1998, s. 375; U. Paszkiewicz, *Catalogus catalogorum*, t. 1, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, Warszawa 2015, s. 626.

¹⁵ W katalogu występuje błędna foliacja.

¹⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/1-3079/9, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.

Czasem tytuł zapisany jest błędnie bądź fragmentarycznie, zdarzają się też pomyłki w opisach bibliograficznych. Niekiedy w katalogu podawano dodatkowe informacje, np. o ilości woluminów danego dzieła bądź brakujących tomach, ewentualnie o lokalizacji książki, np. przy dziele Louisa Laneau *De deificatione justorum per Jesum Christum* (Hong Kong 1887) dopisano: „Nad piecykiem gazowym do stałego podręcznego użycia”¹⁷.

Drugi katalog (maszynopis), ułożony alfabetycznie, składa się z 1250 kart i zawiera nazwisko autora, tytuł/tytuły publikacji, sygnaturę (nie podano roku i miejsca wydania)¹⁸ i jest przypuszczalnie kontynuacją wspomnianego wyżej rękopiśmiennego. Trzeci katalog, tytułowy (maszynopis), liczy 115 kart¹⁹. Do naszych czasów zachowało się zatem 3200 kart inwentarzowych, co stanowi ok. ¼ przedwojennego zasobu. Nie mamy dowodów na to, w jakim stopniu zgromadzony przez hierarchę księgozbiór został skatalogowany. Pytanie to jest zasadne z uwagi na rozbieżność danych liczbowych na temat wielkości ksiąźnicy.

Il. 2. Pałac arcybiskupów ormiańskich we Lwowie przy ul. Ormiańskiej 7
w okresie I wojny światowej,
fot. Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

¹⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 168.

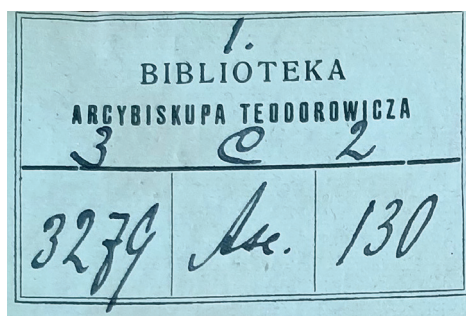
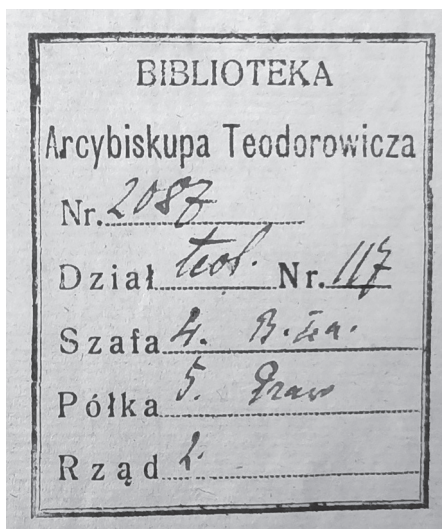
¹⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.

¹⁹ Tamże.

		Liczba { inveni. <u>11098</u> działu: <u>4</u> 523	
Autor: <u>Lebreton Jules</u>			
Tytuł: <u>Histoire du dogme de la Trinité</u>			
Treść: <u>I. Des origines au Concile de Nicée</u> <u>II. de St. Clément à St. Grégoire</u>			
Miejsce: <u>Paris</u>	Źródło: <u>Beauchesne</u>		
Szafa:	W języku: <u>fr.</u>		
Półka:	Ilość tomów: <u>2</u>		
Rząd:	Oprawa: <u>wiespr.</u>		

BIBLIOTEKA ARCYBISKUPA TEODOROWICZA			
Numer			
Autor lub Tłumacz			
Tytuł dzieła			
Wydania	Miejsce	Format ..... rok	
Tomów	Opr.	Br.	
w Bibliotece	Oddział	Sztaluga	
	Półka	Numer seryi	
Uwaga:			

II. 3-4. Karty katalogu biblioteki
abp. Józefa Teodorowicza,
fot. Lwowska Narodowa Naukowa
Biblioteka im. Wasyla Stefanyka we Lwowie

II. 5-8. Pieczętki z księgozbioru
 abp. Józefa Teodorowicza,
 fot. Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka
 im. Wasyla Stefanyka we Lwowie

Charakterystyka księgozbioru

Poniższy przegląd zawartości biblioteki oparty został na wspomnianych katalogach bibliotecznych, które poddano analizie. Na potrzeby niniejszego opracowania w księgozbiornie wyróżniono kilka grup tematycznych w celu bardziej przejrzystej charakterystyki zbioru. Arcybiskup J. Teodorowicz najwięcej publikacji zgromadził z zakresu teologii. W jego bibliotece znalazły się też dzieła z literatury pięknej, a także opracowania z historii Kościoła, kultury, filozofii, pedagogiki, biografistyki i innych dziedzin.

Teologia i prawo kanoniczne

Z zakresu nauk teologicznych reprezentowane były różne gałęzie tej dziedziny wiedzy: teologia dogmatyczna, moralna, pastoralna, egzegeza Pisma Świętego, patrystyka, liturgika, a także prawo kanoniczne. Przegląd literatury rozpoczniemy od wydawnictw encyklopedycznych, z których wymienić należy dwa monumentalne – *Dictionnaire encyclopédique de la théologie catholique: rédigé par les plus savants professeurs et docteurs en théologie de l'Allemagne catholique moderne* (Paris 1900), 26 tomów pod redakcją Heinricha Josepha Welte'a, oraz *Prompta bibliotheca, canonica, juridica, moralis, theologica, nec non ascetica, polemica, rubricistica, historica* (Paris 1860-1861), 8 tomów autorstwa Lucio Ferrarisa²⁰. W księgozbiornie występują też publikacje dotyczące doktryny katolickiej, m.in. liczne katechizmy, w tym znane opracowania kard. Roberta Bellarmina, kard. Pietro Gasparriego i ks. Franza Spirago trzytomowy *Katolicki katechizm ludowy* (Mikołów 1906). Ponadto kilkutomowe XIX-wieczne kompendia wiedzy o prawdach wiary Kościoła katolickiego autorstwa Ambroise'a Guilloisa i Jeana Josepha Gaume'a tłumaczone na język polski²¹.

Z zakresu dogmatyki przeważały opracowania syntetyczne oraz podręczniki akademickie, m.in. lwowskiego uczonego ks. Macieja Sieniatyckiego. Najwięcej publikacji dotyczyło dogmatu o Trójcy Świętej, np. dwutomowa *Histoire du dogme de la Trinité: des origines a saint Augustin* (Paris 1925-1928) autorstwa Jules'a Lebretona SJ²².

Osobną grupę stanowiły wydawnictwa z chrystologii, szacowane na kilkaset pozycji, w języku polskim, niemieckim, włoskim, francuskim, angielskim, łacińskim. Były to traktaty teologiczne, podręczniki akademickie, publikacje poruszające różne aspekty życia Chrystusa, takie jak nauczanie, męka i zmartwychwstanie, medytacje, publikacje o Chrystusie jako postaci historycznej i inne. Tytułem przykładu warto podać kilka opracowań: J. Lebreton *La vie et l'enseignement de Jésus-Christ Notre Seigneur* (Paris 1931), Louis Claude Fillion *Vie de N.S. Jésus-Christ: exposé historique, critique et apologétique* (Paris 1925), Moritz Meschler *Das Leben unseres Herrn Jesu Christi, des Sohnes Gottes* (Freiburg im Breisgau 1912). Arcybiskup J. Teodorowicz sięgał również po opracowania teologów pro-

²⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 118, k. 185.

²¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 1128; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 196, k. 207; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 109.

²² LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 423, 689, 838; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 211, 215; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 266; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 46.

testanckich, w tym profesora teologii anglikańskiej z Oxfordu Williama Sandaya, teologa luterańskiego Joachima Jeremiasa i innych. Posiadał w swoich zbiorach również oryginalne wydanie wizji życia Chrystusa Anny Katarzyny Emmerich *Das bittere Leiden unseres Herrn Jesu Christi: nach den Betrachtungen der gottseligen Anna Katharina Emmerich* (Regensburg 1914), spisane przez Clemensa Brentano²³.

Wyróżnić też należy – choć są reprezentowane znacznie skromniej – wydawnictwa naukowe z mariologii oraz publikacje o charakterze dewocyjnym dotyczące kultu Najświętszej Maryi Panny²⁴. W trakcie analizy inwentarza odnaleziono również prace z zakresu pneumatologii²⁵.

Arcybiskup J. Teodorowicz jako teolog katolicki i biskup dużą wagę przywiązywał do rozwoju życia duchowego. Nic więc dziwnego, że skwapliwie gromadził literaturę z teologii duchowości, ascetyki i mistyki. Bardzo szeroko w jego księgozbiorze reprezentowane były dzieła mistyków, doktorów Kościoła i świętych z różnych szkół duchowości. Do najbardziej znanych i poczytnych w literaturze chrześcijańskiej dzieł należy *O naśladowaniu Chrystusa (De imitatione Christi)* przypisywane niemieckiemu mnichowi Tomaszowi à Kempis, tłumaczone na wiele języków i często wznawiane w różnych oficynach. Hierarcha korzystał z kilku edycji, posiadał oryginał w języku łacińskim oraz tłumaczenia na francuski, niemiecki i polski²⁶.

Hierarcha posiadał także prace innych pisarzy ascetycznych, wiele wydań w kilku wariantach językowych. Do najbardziej poczytnych autorów zaliczyć należy św. Alfonsa Marię de Liguori, autora szeregu książek z zakresu życia duchowego, takich jak *Sposób ciągłego obcowania z Bogiem* (Warszawa 1896) czy *O godności i obowiązkach kapłańskich* (Tarnopol 1880), medytacji, pobożności maryjnej, apologetyki i innych. Wspomnieć należy również o licznie reprezentowanych dziełach ascetycznych św. Franciszka Salezego²⁷.

Szeroko reprezentowana jest duchowość ignacjańska. Począwszy od *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego Loyoli poprzez różne wydania prac jego konfratrów. Na uwagę zasługuje postać hiszpańskiego jezuita Luisa de la Puente, autora bardzo poczytnych, często wznawianych dzieł ascetycznych, w tym: *Méditations sur les mystères de notre sainte foi: avec la pratique del'oraison mentale* (Paris 1867-1868), a także Alfonsa Rodrígueza, Henry'ego Pinard de La Boullaye i innych²⁸.

Przyjaźń J. Teodorowicza z członkami zgromadzenia zmartwychwstańców, a także fascynacja jego duchowością znajduje odzwierciedlenie w omawianym

²³ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 326, 549, 689, 809; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 147; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 120-121, 123.

²⁴ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 129, 1333; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 157-159; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 8, 32, 44, 78-79, 97, 140; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 7.

²⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 767.

²⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 2, 23-27.

²⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 722; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 99-129, 143-145; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 19-30.

²⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 112, 132, 674; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 139, 184; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 200, 255, 264-266, 268-269; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 18; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 105, 107-108.

księgozbiornie. Znalazło się w nim wiele tytułów autorstwa Hieronima Kajsiewicza, Waleriana Kalinki, Piotra Semenienki, Pawła Smolikowskiego. Były to przeważnie publikacje dotyczące życia wewnętrznego, medytacje, kazania oraz prace historyczne na temat zmartwychwstańców autorstwa P. Smolikowskiego²⁹.

Arcybiskup lwowski sięgał również po dzieła mistyki karmelitańskiej: św. Jana od Krzyża, św. Teresy z Ávili oraz św. Teresy z Lisieux³⁰. Nie były mu obce ćwiczenia duchowe w oparciu o regułę św. Benedykta oraz wprowadzenie do duchowości franciszkańskiej *Introductio ad vitam seraphicam* (Friburgum Brisgoiae 1882) autorstwa Gaudenza Guggenbichlera³¹.

Z innych wydawnictw omawianej problematyki warto wymienić publikacje: Lorenza Scupoli *Walka duchowa* (Kraków 1912), św. Bonawentury *Trésor de la vie spirituelle* (Paris 1880), Józefa Sebastiana Pelczara *Życie duchowne czyli doskonałość chrześcijańska według najcelniejszych mistrzów duchownych* (Kraków 1892), a także Josepha Schrijversa – belgijskiego redemptorysty i ks. Aleksandra Żychlińskiego – polskiego teologa, których książki zasiły bibliotekę J. Teodorowicza w ilości kilkunastu tytułów. Na uwagę zasługują także fachowe opracowania na temat chrześcijańskiej mistyki i ascetyki³².

Wiele dzieł z zakresu życia duchowego i doskonałości chrześcijańskiej odnosiło się bezpośrednio do formacji duchowieństwa. Były to konferencje, medytacje i podręczniki dotyczące różnych aspektów życia kapłana i posługi duszpasterskiej. Dla przykładu warto podać dwutomowe wydanie Józefa Waltera *Kapłan katolicki w osobistym życiu i duszpasterskiej działalności* (Sandomierz 1930) oraz *De officio et moribus episcopi* (Romae 1866) Aleksandra Sauli³³.

Znacznie mniej opracowań odnotowano z teologii moralnej. Przeważają prace moralistów niemieckich i francuskich: Godeharda Brauna *System der christkatholischen Moral* (t. I-III, Trier 1834-40), Franza Adama Göpferta *Moraltheologie* (t. I-III, Paderborn 1923-1924) oraz Jeana Pierre'a Gury SJ *Compendium theologiae moralis Ioannis Petri Gury ab auctore recognitum et Antonii Ballerini adnotationibus locupletatum* (t. I-II, Romae 1882), bardzo poczytne, kilkakrotnie wznawiane. Ponadto wspomnieć należy o tłumaczeniu znanego opracowania Thomasa Marie Josepha Gousseta *Teologia moralna dla użytku plebanów i spowiedników* (t. I-IV, Warszawa 1858) oraz o publikacjach ks. Wojciecha Filarskiego³⁴.

Ważne miejsce w księgozbiornie J. Teodorowicza zajmowała bibliistyka. Oprócz różnych wydań Biblii, w tym kilku edycji wiedeńskich i lwowskich ks. Jakuba Wujka oraz wydania Nowego Testamentu w języku greckim, wymienić należy

²⁹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 566, 1099, 1119; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 4-7; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 192; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 74.

³⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 530, 572, 1191-1192.

³¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 148; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 23.

³² LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 1083, 1093, 1335; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 90-91; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 191; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 6; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 47.

³³ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 294, 504, 780, 783-784, 1261; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 7, 15, 46, 222, k. 227-231, 241, 260; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 6, 17, 32-33; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 32, 35, 39, 41, 45, 54.

³⁴ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 206-207; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 206, 208, 189-190.

specjalistyczne słowniki francuskiego biblisty Fulcrana Grégoire'a Vigouroux *Dictionnaire de la Bible* (Paris 1895-1912) oraz jezuitę Louisa Billota *Petit Dictionnaire biblique* (Genève 1905), a także prace związane z introdukcją bibliijną. Przeważająca większość publikacji z omawianej tematyki to egzegezy ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Ze znanych i cenionych egzegetów wspomnieć trzeba flamandzkiego jezuitę z przełomu XVI i XVII wieku Corneliusa a Lapide, autora licznych komentarzy do Pisma Świętego (J. Teodorowicz zgromadził kilkadziesiąt wydań jego autorstwa), francuskiego egzegetę Louisa Claude'a Filliona, niemieckiego biblistę Norberta Petersa, ks. Józefa Archutowskiego (m.in. *Wstęp szczegółowy do Starego Testamentu*), profesora teologii z Münster Maxa Meinertza, profesora teologii w Monachium Petera Dauscha i autorów wielu innych wydań przeważnie w języku francuskim i niemieckim³⁵. W bibliotece J. Teodorowicza znalazły się też komentarze i przekłady Starego Testamentu autorów żydowskich – rabina i prominentnego działacza Żydów brytyjskich Claude'a Montefiore oraz warszawskiego rabina i tłumacza Izaaka Cylkowa³⁶.

Cennym uzupełnieniem druków z biblistyki były studia z archeologii i geografii biblijnej (np. mapy), w tym publikacje o. Atanazego Fica i ks. Józefa Bilczewskiego³⁷. W księgozbiornie znalazło się też kilka prac luterńskiego teologa i orientalisty Gustafa Hermanna Dalmana o historii Palestyny z czasów Chrystusa oraz inne wydawnictwa na temat historii, kultury, zwyczajów, chorób w tym regionie geograficznym w okresie starożytnym³⁸.

Ciekawą kolekcję stanowiły publikacje na temat historii narodu wybranego – Izraela, judaizmu i jego relacji z innymi religiami, kultury ludów semickich i Talmudu. Z ciekawszych tytułów wymienić należy: *Storia d'Israele. I dalle origini all'esilio* (Torino 1934) Giuseppe Ricciottiego, *Kulturgeschichte Israels* (Göttingen 1919) Alfreda Bertholeta, prace rabina Michela Rabbinowicza na temat Talmudu i Izraela³⁹ oraz kilka opracowań o dziejach diaspory żydowskiej w późniejszych wiekach, zwłaszcza w XIX i XX stuleciu w Europie i w Polsce, ks. Stanisława Trzeciaka i Tadeusza Zadereckiego⁴⁰.

Arcybiskup J. Teodorowicz zebrał także szereg wydawnictw z patrystyki – monografie o życiu ojców Kościoła z uwzględnieniem kontekstu historycznego epoki oraz wydania ich dzieł teologicznych i filozoficznych. Prym w tej dziedzinie wiodą pisma św. Augustyna z Hippony, łącznie kilkanaście wydań w języku łaciń-

³⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 14, 296, 314, 326, 455, 475-476, 498, 622, 706, 711, 646, 648, 805, 836, 872, 925, 967, 1020, 1039, 1052, 1082, 1111, 1152, 1162, 1242, 1246; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 72; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 15, 43-66, 133-135; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 73-77; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 302; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 50, 112-118.

³⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 839; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 70-75.

³⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 60, 322; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 235, 239; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 3.

³⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 103, 229, 434; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 300; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 11.

³⁹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 24, 73, 76, 204, 283, 328, 393, 417, 731, 886, 991, 1014, 1075, 1269.

⁴⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 712, 1216, 1314.

skim, niemieckim, francuskim i polskim, w tym monumentalna jedenastotomowa edycja *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Opera omnia* (Paris 1861). Z tej publikacji J. Teodorowicz często korzystał, o czym świadczy zapis na karcie inwentarzowej⁴¹. Dzieła ojców Kościoła są reprezentowane także przez św. Justyna (*Dialog z Żydem Tryfonem*, kilka wydań w różnych językach), św. Ambrożego (kilkutomowe *Opera omnia*), a także św. Teodoretę z Cyru, św. Jana Chryzostoma, św. Grzegorza z Nazjanzu i innych⁴².

Z klasyków teologii i filozofii średniowiecznej wymienić należy św. Tomasza z Akwinu, który zostawił bardzo obszerny dorobek piśmienniczy. W bibliotece J. Teodorowicza znajdowało się wiele wydań krytycznych jego prac w różnych językach, zwłaszcza dzieła *Summa theologiae* (Paris 1885), z którego duchowny często korzystał, o czym świadczy notatka na karcie katalogowej. Nie zabrakło też licznych komentarzy i interpretacji dzieł Doktora Anielskiego⁴³.

Bogato reprezentowane są publikacje z homiletyki, to przede wszystkim podręczniki sztuki kaznodziejskiej, materiały z warsztatów homiletycznych oraz setki kazań, konferencji, listów pasterskich i przemówień wygłaszanych przez hierarchów i duchowych niższych szczebli z okazji różnych uroczystości kościelnych. Spośród cenionych kaznodziejów J. Teodorowicz posiadał czterotomowe wydanie kazań francuskiego biskupa z XVIII wieku *Sermons de messire Jean-Baptiste-Charles-Marie de Beauvais* (Paris 1807) oraz kilkutomowe wydanie francuskiego kard. Ferdinanda Donneta z jego dorobkiem piśmienniczym *Instructions pastorales, mandements, lettres et discours* (Bordeaux-Paris 1837-1850), kazania cenionego misjonarza ludowego w Niemczech i Austrii o. Maxa Kassiepe'a. Z autorów polskich były to wydania prac abp. Józefa Bilczewskiego, bp. Józefa Sebastiana Pelczara, ks. Antoniego Krechowickiego, ks. Stefana Momidłowskiego i innych⁴⁴. Ponadto wiele publikacji z omawianej dziedziny dotyczyło warsztatu homiletycznego i retoryki kościelnej, wśród nich vademeca homiletyczne oraz podręczniki i słowniki kaznodziejstwa przeważnie autorów zachodnich takich, jak Prosper Baudot SJ (*Les „évangéliques” du prédicateur: manuel homilétique d'Évangile*, Paris 1923) czy Martin Chaffrey (*Dictionnaire de prédication ancienne, moderne et contemporaine. Morale*, Paris 1873), oraz publikacje wspomnianego bp. Józefa Sebastiana Pelczara na temat dziejów kaznodziejstwa w Kościele powszechnym i polskim⁴⁵.

W bibliotece ormiańskiego hierarchy przechowywane były różnego rodzaju księgi liturgiczne w języku łacińskim i ormiańskim: pontyfikały (*Pontificale*

⁴¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 22; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/1, 49-54; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 111.

⁴² LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 465, 561, 701; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/1, k. 64; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 184; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 60, 70.

⁴³ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 665, 1199, 1206; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/1, k. 56-61, 73; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 209; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 258.

⁴⁴ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 569, 833; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 45; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 76-77; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 291-293; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 96.

⁴⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 27-28; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 91; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 67, 290.

Romanum), kancjonały (np. *Cantionale ecclesiasticum*, Leopoli 1845), graduwały, mszały, brewiarze, rytuały (*Rituale sacramentorum*, Wilno 1858), podręczniki liturgiczne oraz rozprawy naukowe z liturgiki⁴⁶.

Co ciekawe, hierarcha zgromadził pokaźną liczbę tytułów teologów protestanckich różnych wyznań: ewangelików, luteranów, anglikanów, prezbiterianów, kalwinów, baptystów, o niektórych była już mowa wyżej. Większość prac dotyczyła egzegezy Pisma Świętego i kaznodziejstwa, w tym publikacje ewangelickiego egzegety Emila Friedricha Kautzsch'a i pastora Kościoła Szkocji Alexandra Balmaina Bruce'a (7 pozycji książkowych). Ponadto wymienić należy encyklopedię *Lexikon für Theologie und Kirchenwesen* (Leipzig 1882) pióra niemieckiego ewangelika Heinricha Juliusa Holtzmann⁴⁷.

Jako pasterz i rządcą archidiecezji ormiańskiej J. Teodorowicz sięgał po opracowania i kompendia z zakresu prawa kanonicznego. W podręcznej bibliotece hierarchy znajdowały się wydania cenionego kanonisty Felice Marii Cappello *Summa iuris canonici in usum scholarum concinnata* (Roma 1932), francuskiego jezuitę Marie Dominique'a Bouix, kard. Pietra Gasparriego, dekrety soboru trydenckiego, dokumenty synodu ormiańskiego z 1911 roku oraz komentarze do *Kodeksu prawa kanonicznego* promulgowanego w 1918 roku pióra Stanisława Łukomskiego i Ignacego Grabowskiego. Kilka opracowań dotyczyło prawa małżeńskiego. Ponadto w zbiorach znalazły się liczne encykliki i inne dokumenty papieskie, a także rocznik statystyczny Stolicy Apostolskiej *Annuario Pontificio* i jej oficjalny organ prasowy „Acta Apostolicae Sedis”⁴⁸.

Arcybiskup J. Teodorowicz posiadał również publikacje z religioznawstwa i religiofilologii. Dotyczyły one buddyzmu, islamu, anglikanizmu, prawosławia, badaczy Pisma Świętego⁴⁹. Kilka wydawnictw poświęcono okultyzmowi i spirytyzmowi⁵⁰.

Podczas analizy katalogu bibliotecznego stosunkowo niewiele prac odnaleziono na temat społecznej nauki Kościoła; kilka wydawnictw dotyczyło apostołatu świeckich i Akcji Katolickiej⁵¹.

Pokaźną część biblioteki zajmowały czasopisma. Dane źródłowe z lat 1932-1933 wymieniają 50 prenumerowanych tytułów w większości dotyczących różnych gałęzi teologii⁵².

⁴⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 89; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 211; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 67, 69.

⁴⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 584; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 150-156; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 127.

⁴⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 88, 164, 410, 527, 569, 1169; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 202-204; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 84; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 199, 204-205; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 45.

⁴⁹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 126, 257.

⁵⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 764, 810, 1046, 1315.

⁵¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 131, 235.

⁵² „ABC” (Warszawa), „Ateneum Kapłańskie” (Włocławek), „Awangarda” (Poznań), „Biblica” (Rzym), „Biblische Zeitschrift” (Fryburg Bryzgowijski), „Das Innere Leben” (Berlin), „Der Anzeiger für die Seelsorge” (Fryburg Bryzgowijski), „Der gerade Weg” (München), „Die Zeit” (Berlin), „Études” (Paryż), „Études Carmélitaines. Mystiques et Missionnaires” (Paryż), „Gazeta Kościelna” (Lwów), „Gazeta Warszawska” (Warszawa), „Głos Narodu” (Kraków), „Kirchenzeitung” (Salsburg),

Literatura piękna

Literatura to druga po teologii dziedzina, z której J. Teodorowicz zgromadził największą liczbę publikacji. Różnorodność tematyki jest imponująca, poczynając od autorów starożytnej Grecji i Rzymu, przez niemal wszystkie epoki literackie, kończąc na autorach współczesnych arcybiskupowi. Przegląd rozpoczniemy od kanonu autorów klasycznych takich, jak: Homer (*Odyseja*), Demostenes (*Mowy*), Cyceon (różne pisma), Wergiliusz (*Eneida*)⁵³. Z literatury nowożytnej autorów zachodnich przeważa literatura angielska, szkocka i francuska. W inwentarzu odnaleziono dzieła Williama Szekspira (różne wydania, oryginały i tłumaczenia), kilka tytułów angielskiego pisarza Gilberta Keitha Chestertona, szkockiego pisarza i poety Waltera Scotta oraz Arthura Ignatiusa Conan Doyle'a, szkockiego pisarza znanego głównie z powieści o Sherlocku Holmesie⁵⁴.

Literaturę francuską reprezentują: Ferdinand Brunetière, pisarz i krytyk; Honoré de Balzac, światowej sławy powieściopisarz; Marie-Henri Beyle (znany jako Stendhal), jeden z prekursorów realizmu; Paul Bourget, powieściopisarz; Victor Marie Hugo, pisarz i poeta epoki romantyzmu. Spośród klasyków literatury europejskiej J. Teodorowicz sięgał także do twórczości Lwa Tołstoja, Johanna Christopha Friedricha von Schillera, Fiodora Dostojewskiego, Johanna Wolfganga von Goethego (wiele wydań w oryginale i tłumaczeniach), Giovanniego Papiniego – włoskiego poety i moralisty oraz Ralpa Waldo Emersona – amerykańskiego filozofa i poety⁵⁵.

Lista literatów i poetów polskich jest bardzo długa i nie sposób wymienić wszystkich twórców, dlatego ograniczymy się do zwięzłego szkicu. Poczynając od autorów okresu staropolskiego, w księżnicy J. Teodorowicza znalazły się utwo-

---

„Korrespondenz des Priester-Gebetsvereines Associatio Perseverantiae Sacerdotalis” (Wiedeń), „Kurier Lwowski” (Lwów), „L'Illustrazione Vaticana” (Rzym), „La Documentation Catholique” (Paryż), „La Nouvelle Revue des Jeunes” (Paryż), „La Revue biblique” (Paryż), „La Revue catholique des idées et des faits” (Bruksela), „La Vie catholique” (Paryż), „La Vie intellectuelle” (Paryż), „La Vie spirituelle” (Paryż), „Mysterium Christi” (Kraków), „Myśl Narodowa” (Warszawa), „Niwa” (Płock), „Nowa Biblioteka Kaznodziejska” (Poznań), „Powściągliwość i Praca” (Miejsce Piastowe), „Prąd” (Lublin), „Przegląd Homiletyczny” (Kielce), „Przegląd Katolicki” (Warszawa), „Przegląd Powszechny” (Kraków), „Przegląd Teologiczny” (Lwów), „Przewodnik Społeczny” (Poznań), „Recherches de science religieuse” (Paryż), „Revue des Lectures” (Paryż), „Roczniki Katolickie” (Poznań), „Rycerz Niepokalanej” (Niepokalanów), „Schönere Zukunft. Katholische Wochenschrift für Religion und Kultur” (Wiedeń-Regensburg), „Stimmen der Zeit” (Fryburg Bryzgowijski), „Szkoła Chrystusowa” (Lwów), „Tęcza” (Poznań), „Theologie und Glaube” (Paderborn), „Theologische Revue” (Münster), „Theologisch-Praktische Quartalschrift” (Regensburg), „Verbum Domini” (Rzym), „Wiadomości Katolickie” (Kraków), „Zeitschrift für Ascese und Mystik” (Innsbruck). CPAHUL, f. 475, op. 1, sp. 317, Spis prenumerowanych czasopism za 1932 r., k. 91-94; CPAHUL, f. 475, op. 1, sp. 317, Spis prenumerowanych czasopism zagranicznych za 1933 r., k. 97-98; LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 199, 406.

⁵³ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 221, 244, 491, 1283; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 98-99.

⁵⁴ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 186; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 106; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 143-144; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 274-275, 296-297.

⁵⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 391, 907; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 14-18, 134, 182-183, 214; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 104-105; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 13-18, 129-130; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 247-256; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 20-21, 43.

ry Jana Kochanowskiego, Mikołaja Reja, poezje Mikołaja Sępa Szarzyńskiego, pamiętniki Jana Chryzostoma Paska i Ignacego Krasickiego⁵⁶. W omawianych zbiorach nie zabrakło dzieł wieszczów narodowych: Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego. Spośród reprezentantów romantyzmu, pozytywizmu i Młodej Polski wymienić należy: Jana Zacharyasiewicza, Kazimierza Przerwę-Tetmajera, Władysława Syrokomlę, Leopolda Staffa, Abgara Sołtana, Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa, Władysława Reymonta, Cypriana Kamila Norwida, Juliana Ursyna Niemcewicz, Mieczysława Romanowskiego, Władysława Orkana, Elżę Orzeszkową, Teofila Lenartowicza, Zofię Kossak-Szczucką, Józefa Kraszewskiego (26 książek)⁵⁷.

Oprócz utworów literackich J. Teodorowicz gromadził także opracowania krytyczne z historii literatury. Z ważniejszych publikacji były to prace Kazimierza Brodzińskiego, poety i krytyka literackiego z początku XIX wieku dotyczące literatury polskiej, oraz Juliusza Kleinera z podobnej tematyki. Niektóre publikacje skupiały się na charakterystyce twórczości wybitnych postaci. Przykładowo Marian Zdziechowski, ceniony uczonek i krytyk literacki wydał biografie George'a Byrona i Zygmunta Krasińskiego, a historyk literatury Stanisław Kostka Tarnowski biogramy literatów i artystów: Zygmunta Krasińskiego, Waleriana Kalinki CR, Fryderyka Chopina, Artura Grottgera. Dwie prace dotyczyły J.W. von Goethego – Heinricha Schmidta *Goethe-Lexikon* (Leipzig 1912) oraz Johanna Petera Eckermanna *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens* (Leipzig 1923). Na uwagę zasługuje *Rys dziejów piśmiennictwa świata niechrześcijańskiego* (Kraków 1867) pióra Józefa Szujskiego, *Historia literatury żydowskiej* (Warszawa 1902) Juliana Święcickiego oraz opracowania na temat literatury greckiej, rzymskiej, rumuńskiej, hiszpańskiej, francuskiej i niemieckiej⁵⁸.

Historia, polityka, kultura

Znacznie skromniej pod względem liczebnym reprezentowane są opracowania z zakresu historii. Prym w tej dziedzinie wiodą wydawnictwa dotyczące dziejów Kościoła, przeważnie w XIX i XX wieku. Uwzględniając chronologię, wspomnieć należy trzypiętomową rozprawę poświęconą Kościołowi w starożytności Louisa Marie Oliviera Duchesne'a, filologa i znawcy chrześcijańskiego antyku, pt. *Histoire ancienne de l'Église* (Paris 1908-1910) oraz inne opracowania poświęcone Kościołowi w czasach apostoelskich i w starożytności, katakumbom czy literaturze starożytności chrześcijańskiej. Księgozbiór wzbogaciły także publikacje dotyczące późniejszych epok historycznych, m.in. kilka tytułów lwowskiego uczonego ks. Józefa Umińskiego poświęconych Kościołowi w Polsce oraz innych autorów z analogicznej tematyki,

⁵⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 76-77; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 149.

⁵⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 640-641, 707, 1108, 1118, 1165; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 149, 110-112, 116, 153-156, 324; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 78; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 4-6, 134-135, 171, 183-184, 193-199, 206-214, 217-237, 315; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 38-41, 79-80.

⁵⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 82, 110, 606, 696, 848, 1321; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 9, 163; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 142, 153, 323; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 25-28, 30-33, 61-62, 65-66.

jak również książka kontrowersyjnego duchownego Guglielmo Audisio *Introduction aux études ecclésiastiques* (Tournai 1856). Kilka wydawnictw poruszało tematykę Kościołów wschodnich (w tym grekokatolickiego), a wśród nich książki znanego historyka i bizantologa Raymonda Janina⁵⁹.

W inwentarzu odnaleziono także szereg prac poświęconych dziejom papieżstwa: państwa kościelnego, pontyfikatom poszczególnych papieży, zwłaszcza w XIX i w początkach XX wieku, a także zakonom i zgromadzeniom zakonnym: dominikanom, jezuitom, augustianom, bernardynom, niepokalankom itd. Kilka prac z najnowszej historii opisywało prześladowania Kościoła katolickiego w Rosji Sowieckiej i w Meksyku z lat 20. XX wieku oraz sytuację Kościoła w Niemczech w czasie I wojny światowej⁶⁰.

Z zakresu historiografii powszechnej dominuje historia starożytna. Wspomnieć należy o edycji źródłowej dzieł Korneliusza Publiusza Tacyta oraz opracowania Guglielmo Ferrero na temat Juliusza Cezara i cywilizacji antycznej, Johanna Gustava Bernharda Droysena o epoce hellenistycznej i Aleksandrze Macedońskim⁶¹.

Wiele zgromadzonych wydawnictw dotyczyło historii Galicji i Lwowa, poczynając od *Encyklopedii do Krajoznawstwa Galicji* (Lwów 1868-1874) Antoniego Schneidera oraz prac ukazujących strukturę społeczną, gospodarkę i życie kulturalne. Ponadto w bibliotece J. Teodorowicza znalazły się opracowania z historii Polski Michała Bobrzyńskiego, prace Oskara Haleckiego, Kazimierza Chłędowskiego, kilka tomów bp. Pawła Kubickiego (m.in. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, Sandomierz 1933-1940). Arcybiskup miał też monografie historyczne poszczególnych krajów: Austrii, Niemiec, Francji⁶².

Spośród wydawnictw z zakresu historii sztuki oprócz kilku opracowań o sztuce polskiej wymienić trzeba sześciotomowe wydanie niemieckiego uczonego Karla Woermanna *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker* (Wien 1900-1922). W księgozbiornie reprezentowane były również zagadnienia związane z dziejami kultury. Przede wszystkim książki Tadeusza Zielińskiego, kulturoznawcy i filologa klasycznego, na temat kultury i religii starożytnej Grecji i Rzymu, prace Jacoba Burckhardta o odrodzeniu we Włoszech oraz trzypięciotomowe wydanie Aleksandra Brücknera *Dzieje kultury polskiej* (Kraków 1930-1932)⁶³.

Wiele publikacji dotyczyło zagadnień narodowościowych, aktualnej sceny politycznej oraz różnych koncepcji politycznych, przede wszystkim na gruncie polskim, ale i w szerszym kontekście europejskim. W tym dziale znajdziemy wydawnictwa na temat odzyskania przez Polskę niepodległości podejmowane przez działaczy emigracyjnych (np. wydane w Paryżu w 1843 roku anonimowe dzieło *Kilka rad ku oswobodzeniu Polski: wyjątki z dziennika Demokrata Polski*), pol-

⁵⁹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 84, 185, 275, 344, 449, 533, 616, 1223; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 79-81.

⁶⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 63, 94, 118, 218, 570, 576, 733, 933, 1101, 1318; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 265, 303.

⁶¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 318, 1180; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 110.

⁶² LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 93, 55, 188, 227, 430, 653, 979; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 188.

⁶³ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 138, 144, 1299, 1323.

skiej polityki międzynarodowej autorstwa Joachima Bartoszewicza czy Stanisława Strońskiego, polskiego ustawodawstwa okresu międzywojennego, etosu życia narodowego (Zofia Żółtowska, *O etyce życia narodowego: szkic*, Poznań 1927) oraz wychowania narodowego pióra Stanisława Pigionia, Lucjana Zarzeckiego i Ignacego Chrzanowskiego. W tym kontekście wspomnieć też należy o pismach osób znanych z działalności politycznej w okresie zaborów i po roku 1918: Romana Dmowskiego, Jędrzeja Giertycha, Władysława Sikorskiego⁶⁴.

Filozofia

Dysproporcja liczebna wydań poświęconych filozofii w stosunku do teologii i literatury dowodzi, że była ona na marginesie zainteresowań naukowych właściciela księgozbioru. Ważniejszymi pracami były dzieła autorów starożytnych: kilka utworów Platona, *Moralia* Plutarcha, *Rozmyślenia* Marka Aureliusza, *Zasady* Epikura i *Opera* Seneki Młodszego⁶⁵.

Spośród współczesnych filozofów chrześcijańskich, przeważnie Francuzów i Niemców, na uwagę zasługują: Antonin-Gilbert Sertillanges OP – przedstawiciel neotomizmu, Alois Mager OSB – autor książek z filozofii chrześcijańskiej i filozofii religii oraz Jacques Maritain i Dietrich von Hildebrand, którzy odegrali znaczącą rolę w katolickim życiu intelektualnym XX wieku⁶⁶. Arcybiskup J. Teodorowicz posiadał też dzieła Arthura Schopenhauera, Maxa Schelera – przedstawiciela fenomenologii, Ludwiga Feuerbacha – reprezentującego materializm i ateizm, Johanna Gottlieba Fichtego – reprezentanta idealizmu, cenionego intelektualisty rosyjskiego Nikołaja Bierdiajewa, a także opracowania syntetyczne z historii filozofii, m.in. Władysława Tatarkiewicza, prace z filozofii religii, metafizyki, teozofii itd.⁶⁷

Biografistyka i hagiografia

Poczesne miejsce w omawianym księgozbiornie zajmowała biografistyka. Hierarcha zgromadził wiele biografii wybitnych osobistości reprezentujących różne środowiska i epoki historyczne. Byli wśród nich monarchowie i przywódcy polityczni: Juliusz Cezar, Aleksander Macedoński, Ludwik XIV, Napoleon Bonaparte, Franciszek Józef, Edward VII, Henryk IV, Katarzyna II, Mikołaj II, Jan bez Ziemi, Maria Antonina, Maria Stuart, Lew Sapieha; hierarchowie kościelni: Pius IX, Leon XIII, Pius X, kard. Desiré Joseph Mercier, kard. Mariano Rampolla, bp Jacques-Bénigne Bossuet, abp Florian Stablewski, abp Andrzej Szeptycki; ludzie nauki i kultury: Józef Flawiusz, Zygmunt Freud, Hipokrates, Ernest Renan, ks. Karol Bołoz Antoniewicz SJ⁶⁸. Wspomnieć należy Emila Ludwiga, znanego

⁶⁴ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 39, 193, 377, 1332; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 309; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 71.

⁶⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 949, 1100; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 21.

⁶⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 479, 775, 786, 1103.

⁶⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 62, 401, 425, 1187; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 50-52; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 259, 317-318, 325.

⁶⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 65, 77, 415, 553, 626, 680, 743, 765, 798, 956, 974, 1257, 1287, 1328; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 180; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 104; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 3, 250.

niemieckiego biografistę, którego kilka prac posiadał J. Teodorowicz, m.in. biografie Johanna Wolfganga von Goethego, Ottona von Bismarcka i Jezusa Chrystusa⁶⁹. Wiele dzieł w zbiorach arcybiskupa poświęcono żywotom świętych Kościoła katolickiego. Były to zarówno opracowania zbiorowe, takie jak *Martyrologium Romanum*, jak również biografie poszczególnym świętych i błogosławionych, na temat życia niektórych po kilka wydań w różnych językach. Byli to: Elżbieta Seton, Klemens Maria Hofbauer, Paweł Apostoła, Klaudiusz de la Colombière, Honorat Koźmiński, Katarzyna ze Sieny, Teresa z Ávili, Augustyn, Ambroży, Jan od Krzyża, Jan Chrzyciel, Andrzej Bobola, Karol Boromeusz, Pier Giorgio Frassati, Emilie des Filles de la Croix, Franciszek z Asyżu, Jan Sarkander, Benedykt z Nursji, Anna Katarzyna Emmerich, Wacław, Gemma Galgani, Joanna d'Arc, Teresa z Lisieux, Franciszek Salezy, Sebastian, Bernard z Clarvoix, Józef, Jan z Dukli, Albert Chmielowski, Rafał Kalinowski, Wincenty Pallotti, Aniela Merici, Jan Maria Vianney, Tomasz z Akwinu, Dominik Savio, Alfons Maria de Liguori, Wincenty á Paulo, Jan Bosco, Alojzy Gonzaga, Antoni Padewski, Bazyli Wielki⁷⁰.

Psychologia i pedagogika

Arcybiskup J. Teodorowicz interesował się zagadnieniami z psychologii i psychiatrii, dlatego gromadził fachowe opracowania z tej tematyki i wykorzystywał do badań i publikacji o mistyczce Teresie Neumann z Konnersreuth. W jego bibliotece znalazły się m.in.: dwutomowe wydanie dzieła niemieckiego uczonego Josepha Fröbesa SJ *Lehrbuch der experimentellen Psychologie* (Freiburg im Breisgau 1923-1929), dwutomowe opracowanie lwowskiego lekarza Jakuba Frostiga *Psychjatrja* (Lwów 1933), praca Jana Łubieńskiego *Psychoanaliza Freuda w świetle prawdy chrześcijańskiej* (Lwów 1934) i wiele innych dzieł z psychologii, psychoanalizy, parapsychologii, psychopatologii⁷¹.

Wiele ważnych tytułów zebrał J. Teodorowicz na temat kształtowania charakteru, wychowania, rozwoju emocjonalnego i fizycznego dzieci i młodzieży oraz *savoir-vivre'u*. Z ciekawych prac wymienić można znaną publikację francuskiego myśliciela Jeana de La Bruyère'a *Les Caractères ou les Mœurs de ce siècle* (Bruxelles 1843), niemieckiego pisarza Adolpha Knigge'a *Über den Umgang mit Menschen* (Leipzig 1900), uchodzącą za kompendium zasad dobrego wychowania, oraz francuskiego myśliciela Josepha Marie de Gérando trzytomowe *O udoskonaleniu moralnem czyli o ukształceniu samego siebie* (Mińsk 1855). Ważną rolę w rozwoju pedagogiki i koncepcji wychowania odegrał Friedrich Wilhelm Foerster – Teodorowicz posiadał kilkanaście wydanych przez niego książek. Z polskich

⁶⁹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 740.

⁷⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 21, 42, 47-48, 52, 68, 72, 77, 128, 136, 152, 156, 172, 183, 187, 205, 213, 220, 222, 236, 263, 284, 307, 315, 358, 360, 380, 444, 474, 508, 519, 523, 593, 718, 738-739, 837, 842, 846, 929, 1057, 1060-1061, 1073, 1213, 1289; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 97; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 60.

⁷¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 99, 143, 269, 346-347, 787, 861, 1113.

autorów wspomnieć należy pracę ks. Jana Ciemnińskiego *Poznanie i kształcenie charakteru* (Poznań 1926)⁷².

W orbicie zainteresowań J. Teodorowicza znalazły się zagadnienia z pedagogiki. Zgromadzona literatura na temat wychowania i nauczania młodzieży obok aspektu religijnego i patriotycznego zwracała uwagę na rozwój fizyczny, rekreację, higienę, etykę seksualną, etykę chrześcijańską czy projekty reform szkolnictwa w Galicji. Tytułem przykładu warto wymienić kilku autorów: Stanisława Szczepanowskiego *O polskich tradycjach w wychowaniu* (Lwów 1912), ks. Karola Zoellera *Główne prawdy wychowania z najlepszych dzieł pedagogicznych* (Brody 1879), encyklikę Piusa XI *Divini Illius Magistri – O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży* (Rzym 1929)⁷³. Wiele książek i broszur dotyczyło życia rodzinnego, a także roli katolickiej kobiety jako żony i matki. Do ważniejszych zaliczyć należy bez wątpienia Charlesa Wagnera *Podstawy życia rodzinnego* (Warszawa 1900)⁷⁴.

Wydawnictwa armenistyczne

Hierarcha utrzymywał kontakty z przedstawicielami środowisk ormiańskich poza granicami Polski. Interesował się też historią Kościoła ormiańskiego oraz dziejami diaspory ormiańskiej. Świadczy o tym wiele publikacji dotyczących historii, kultury i literatury ormiańskiej oraz historii Armenii i jej relacji z innymi państwami i narodami. Oprócz publikacji poświęconych Ormianom polskim autorstwa Sadoka Barączka OP, Czesława Lechickiego, Tadeusza Mańkowskiego, Zdzisława Obertyńskiego, Bronisławy Wójcik-Keuprulian⁷⁵, J. Teodorowicz posiadał w swoich zbiorach prace autorów zagranicznych. Z ważniejszych tytułów wymienić należy: Ferdinanda Buissona *Pour l'Arménie independante* (Paris 1920), Jacques'a de Morgana *Histoire du Peuple Arménien Depuis les Temps les Plus Reculés de Ses Annales Jusqu'à Nos Jours* (Paris 1918) oraz trzypięciotomową antologię *La Roseraie d'Arménie pages choisies des meilleurs poètes* (Paris 1929) Archaga Tchobaniana. Kilka wydawnictw związanych było z dziejami ormiańskiego zakonu mechitarystów w Wiedniu oraz biografią jego założyciela Mechitara z Sebasty⁷⁶.

Varia

Arcybiskup J. Teodorowicz korzystał z różnych słowników i wydawnictw o charakterze encyklopedycznym. Były to liczne słowniki języków obcych, gramatyka języka francuskiego, ćwiczenia ze starożytnej greki, leksykon cytatów, słownik aforyzmów, dwutomowy słownik anegdot *Dictionnaire encyclopédique*

⁷² LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 197, 334; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/4, k. 55-56, 106; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 41, 178; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 110.

⁷³ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 801, 1028, 1075; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/6, k. 104, 163, 319; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 11, 148, 174, 176, 190-191, 312-313; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 19, 35, 54; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 14.

⁷⁴ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 760; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 241; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 59, 90, 106.

⁷⁵ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 691, 772, 887, 1304.

⁷⁶ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 15, 61, 134, 141, 514, 845, 881, 904, 941, 1181, 1189; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 87.

d'anecdotes modernes et anciennes, françaises et étrangères (Paris 1929) autorstwa Victora Fournela⁷⁷ oraz *Meyers Blitz-Lexikon: die Schnellauskunft für jedermann in Wort und Bild* (Leipzig 1932), stanowiący przydatne kompendium wiedzy z różnych dziedzin⁷⁸.

W zbiorach J. Teodorowicza znalazły się także wydania poświęcone Polonii na świecie, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych i Italii, oraz książka Jana Bystronia *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147-1914* (Kraków 1930)⁷⁹.

W księżnicy hierarchy reprezentowane były także publikacje z nauk przyrodniczych i zoologii. Warto przede wszystkim wymienić dziesięciotomowe monumentalne wydawnictwo niemieckiego zoologa Alfreda Edmunda Brehma *Brehms Tierleben: allgemeine Kunde des Tierreichs. Gesamt-Register zu Brehms Tierleben* (Leipzig 1900), książki autorstwa weterynarzy i botaników, m.in. Wilhelma Dieckerhoffa i Alberta Bernharda Franka, czy poradnik dotyczący hodowli drobiu⁸⁰.

W księgozbiornie znajdowały się również publikacje z medycyny, geometrii wykresnej, podręczniki do nauki fizyki i chemii, rachunkowości czy handlu⁸¹.

Losy księgozbioru w czasie II wojny światowej

Po zgonie abp. J. Teodorowicza (4 grudnia 1938) księgozbiór pozostał w pałacu arcybiskupim. Testament sporządzony przez hierarchę nie zawiera żadnych informacji o bibliotece i rękopisach ormiańskich, wymienia tylko osobistą spuściznę arcybiskupa, którą powierzył opiece ks. Leona Isakowicza⁸². Przepuszczalnie do wybuchu II wojny światowej nic w tej materii nie uległo zmianie, gdyż proces nominacji następcy arcybiskupa przeciągał się i nie było nowego gospodarza w archidiecezji. Sytuacja zmieniła się diametralnie po wybuchu II wojny światowej i zajęciu Lwowa przez wojska sowieckie. We wrześniu 1939 roku pałac arcybiskupów ormiańskich został bezprawnie zajęty przez żołnierzy sowieckich⁸³. Według relacji ks. Franciszka Jakubowicza, ówczesnego wikariusza katedry ormiańskiej, biblioteka arcybiskupa i biblioteka kapituły katedralnej zostały przejęte przez okupanta i zaplombowane. Następnie, chcąc zapewne zwiększyć powierzchnię użytkową mieszkania, część zbiorów Sowietci umieścili czasowo na wieży katedralnej. Stamtąd zrzucali książki na podwórze i częściowo palili na placu katedralnym,

⁷⁷ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 427, 1306; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/2, k. 233; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 257-258.

⁷⁸ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 817.

⁷⁹ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 155, 735; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/5, k. 90.

⁸⁰ LNNBUL, f. 9, sp. 3063, k. 122; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/3, k. 114; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 167.

⁸¹ LNNBUL, f. 9, sp. 3079/7, k. 72; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/8, k. 141, 163, 165, 311; LNNBUL, f. 9, sp. 3079/9, k. 99.

⁸² AFKiDOP, t. 114, sygn. 2094/171 [5], Uchwała Sądu Grodzkiego we Lwowie w sprawie spadku po abp. J. Teodorowiczu, Lwów 16 marca 1939 r., k. 39.

⁸³ *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes: 1939-1945*, Première partie: 1939-1941, éd. par P. Blet [et al.], Città del Vaticano 1967, s. 441-442.

niektóre zaś darli, przeznaczając na papier higieniczny⁸⁴. Nie ulega wątpliwości, że część zbiorów bibliotecznych została celowo zniszczona oraz rozkradziona⁸⁵.

Dnia 13 lutego 1940 roku Lwowska Filia Biblioteki Akademii Nauk Ukrainiejskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republiki (dalej: LFBAN USSR) upoważniła oddział koncentracji do przejmowania prywatnych bibliotek i archiwów⁸⁶. Oznaczało to, że pozostawione bez opieki zbiory biblioteczne bądź znajdujące się w nieruchomościach zajmowanych przez Sowieców podlegały konfiskacie. W sierpniu 1940 roku ocalała część księgozbioru abp. J. Teodorowicza, liczącą kilkanaście tysięcy woluminów, przejęła LFBAN USSR⁸⁷. Transport książek odbył się w kilku etapach pod nadzorem Wołodymyra Kotowicza, Ukrainca zatrudnionego w oddziale koncentracji. W dniu 15 sierpnia 1940 roku przywieziono trzy wozy książek, których liczbę oszacowano na ok. 5000 tomów. Akcję kontynuowano w kolejnych dniach: 16 sierpnia transport trwał od godziny 5.30 do 10.00, z kolei 17 sierpnia przewieziono dwa samochody książek, 18 sierpnia również dwa samochody, a 20 sierpnia kontynuowano transport, nie odnotowano jednak szczegółów i szacunkowych danych odnośnie do transportu⁸⁸. W sprawozdaniu z działalności biblioteki za sierpień 1940 roku oddział koncentracji informował, że z pałacu arcybiskupów ormiańskich przywieziono 12 wozów książek⁸⁹. Dokument z 5 września 1940 roku podaje bardziej precyzyjne dane dotyczące liczby i rodzaju przejętego księgozbioru. Było to 18 000 tomów, w tym starodruki, literatura ormiańska, teologiczna, z zakresu nauk społecznych oraz rękopisy⁹⁰. Dokument podsumowujący pracę biblioteki za 1940 rok podaje większą liczbę – 20 000 tomów, w tym sporo starodruków oraz literatury ormiańskiej o tematyce religijnej⁹¹.

W czasie okupacji niemieckiej Lwowa w latach 1941-1944 przejęte wcześniej przez Sowieców prywatne księgozbiory pracownicy dawnego Ossolineum przy-

---

⁸⁴ Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Oddział Zbiorów Specjalnych, rps 1946/III-1, List Wandy Wróbleskiej Składzień do prof. Eugeniusza Słuszkiewicza, Tamów 6 października 1968 r., bez pag.

⁸⁵ *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv*, t. 1, 1939-1945: *zbirnyk dokumentiv i materialiv*, nauk. red. G. Svarnyk, Lviv 2010, s. 177.

⁸⁶ T. Krzyżowski, *Źródła archiwalne do dziejów Kościoła ormiańskokatolickiego we współczesnych zbiorach lwowskich archiwów, bibliotek i muzeów*, „Lehahayer. Czasopismo Poświęcone Dziejom Ormian Polskich”, 3 (2015) s. 100.

⁸⁷ Taką nazwę nadali urzędnicy sowieccy Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich po włączeniu do Lwowa w 1939 roku. Obecnie biblioteka funkcjonuje pod nazwą Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka*, t. 1, s. XX; M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939-1946*, Wrocław 2003, s. 90.

⁸⁸ *Lvivska natsionalna naukova biblioteka*, t. 1, s. 131.

⁸⁹ Tamże, s. 85.

⁹⁰ Warto dodać, że spośród wymienionych w powyższym wykazie 53 bibliotek państwowych, kościelnych i prywatnych zbiory przejęte z biblioteki J. Teodorowicza były drugie w kolejności co do rozmiaru. Z biblioteki seminarium duchownego obrządku łańcuckiego przejęto ponad 30 000 tomów literatury teologicznej. W przypadku pozostałych bibliotek było to zazwyczaj od kilkuset do kilku tysięcy woluminów. Tamże, s. 88-90.

⁹¹ Tamże, s. 110.

gotowywali do zwrotu prawowitym właścicielom. Wówczas dyrektor biblioteki Mieczysław Gębarowicz podjął, zwyciężone sukcesem, starania u ks. Dionizego Kajetanowicza, ówczesnego rządcy archidiecezji ormiańskiej, o pozostawienie rękopisów i książek J. Teodorowicza w bibliotece na zasadzie depozytu⁹². W okresie okupacji niemieckiej wiele dzieł pozyskanych podczas koncentracji skatalogowano. Zinventaryzowano również księgozbiór J. Teodorowicza, ale nie posiadamy danych w jakim stopniu⁹³. Raport z końca 1949 roku z działalności Lwowskiej Biblioteki Akademii Nauk URSS zawiera informacje o bibliotece arcybiskupa, ale nie precyzuje, ile *de facto* dzieł pochodzących z jego księgozbioru zostało skatalogowanych⁹⁴.

Okres powojenny

Po wcieleniu Kresów Południowo-Wschodnich II Rzeczypospolitej do Związku Sowieckiego w 1944 roku ekspatriowani w granice powojennej Polski Polacy i Ormianie zabierali ze sobą cenne pamiątki kultury. W ten sposób za pośrednictwem lwowskich dominikanów w 1946 roku przewieziono do Wrocławia starodruki oraz rękopisy ze zbiorów abp. J. Teodorowicza⁹⁵, a być może także inne druki pochodzące z jego biblioteki. Wobec powyższych wypadków odtworzenie dokładnych losów omawianych zbiorów bibliotecznych jest praktycznie niemożliwe.

W 1945 roku Zakład Narodowy im. Ossolińskich otrzymał nową siedzibę we Wrocławiu. Nie dało się jednak przetransportować całości jego zbiorów. Znacząca ich część pozostała we Lwowie, w Lwowskiej Bibliotece Akademii Nauk URSS. W dniu 18 lipca 1946 roku władze tej instytucji przekazały Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich we Wrocławiu tzw. dar, zawierający książki i rękopisy stanowiące zaledwie 27% przedwojennych zbiorów biblioteki, a wśród nich m.in. książki z biblioteki J. Teodorowicza⁹⁶.

Trudno obecnie prześledzić kierunki rozchodzenia się omawianych zbiorów bibliotecznych. Kilkadziesiąt pozycji udało się zlokalizować na podstawie znaków własnościowych w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece im. Wasyla Stefanyka we Lwowie, przeważnie wydane na zachodzie Europy publikacje o tematyce teologicznej. Kilka pozycji z biblioteki J. Teodorowicza znalazło się po II wojnie w Muzeum Historii Religii we Lwowie⁹⁷. Kilkadziesiąt książek jest aktualnie przechowywanych w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie.

⁹² Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich*, s. 121; Krzyżowski, *Źródła archiwalne do dziejów Kościoła ormiańskokatolickiego*, s. 101.

⁹³ Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich*, s. 175; *Lvivska natsionalna naukova biblioteka*, t. 1, s. 410.

⁹⁴ *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv*, t. 2: 1946 – berezen 1953: *zbirnyk dokumentiv i materialiv*, nauk. red. G. Svarnyk, Lviv 2019, s. 213.

⁹⁵ M. Matwijów, *Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945-1948*, Wrocław 1996, s. 131; Krzyżowski, *Źródła archiwalne do dziejów Kościoła ormiańskokatolickiego*, s. 101.

⁹⁶ Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich*, s. 301.

⁹⁷ I. Haiuk, *Iliustrowana entsyklopediia virmenskoj kultury v Ukraini z katalohizovanim dodatkom pereliku pamiatok virmenskoj kultury v muzeiakh ta zapovidnykakh*, t. 1, Lviv 2012, s. 772.

Są to przeważnie wydania z drugiej połowy XIX i początku XX wieku. Dominuje tematyka religijna, dzieje Kościoła katolickiego, kaznodziejstwo i problematyka społeczna. W kilku książkach zachowały się dedykacje dla arcybiskupa od różnych osób, m.in. od opata mechtarystów wiedeńskich Mesropa Haboziana, mechtarysty z Wiednia Minasa Nurikhana, autora pracy o Ormianach w Stanisławowie Czesława Chowańca, historyka Kazimierza Krotoskiego, ks. prof. Stanisława Trzeciaka, Ormianina Antoniego de Abgaro Zachariasiewicza⁹⁸.

Dane liczbowe

Trudno odpowiedzieć dziś na pytanie o wielkość omawianego księgozbioru. Dane sprzed II wojny światowej są nader skąpe, bo tylko C. Lechicki w 1928 roku wzmiankuje o bibliotece arcybiskupa i szacuje ją na 12 000 pozycji⁹⁹. Pozostałe informacje pochodzą z okresu II wojny światowej i nie są precyzyjne. Ograniczają się bowiem do podania szacunkowej liczby książek przetransportowanych z pałacu arcybiskupiego do LFBAN USSR. Nikt wówczas nie sporządził spisów zdawczo-odbiorczych i nie prowadził dokładnych statystyk. Nie mamy też pewności, czy transportowane książki pochodziły wyłącznie z kolekcji abp. J. Teodorowicza, czy znajdowały się wśród nich woluminy ze zbiorów kapitulnych bądź należące do innych kapłanów mieszkających przy katedrze ormiańskiej. Taki scenariusz wydaje się możliwy, biorąc pod uwagę perturbacje dotyczące zbiorów spowodowane przez Sowieców na początku wojny.

Dokument charakteryzujący przemieszczenia zbiorów bibliotecznych we Lwowie podczas II wojny światowej podaje liczbę 16 500 woluminów¹⁰⁰. Janina Kelles-Krauz, która w czasie wojny kierowała oddziałem opracowania i katalogów, szacowała zbiory J. Teodorowicza na ok. 15 000 tomów¹⁰¹. Z kolei memoriał pióra Franciszka Pajączkowskiego w sprawie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich z 1947 roku wymienia 13 000 tomów¹⁰². Podsumowując, dane liczbowe podawane przez pracowników dawnego Ossolineum oscylują w granicach od 13 000 do 20 000 woluminów. Z uwagi na brak możliwości ich weryfikacji i uściślenia oraz fakt, że przejmowane przez LFBAN USSR w 1940 roku zbiory uległy uprzednio dekompletacji, podanie dokładnej liczby druków z biblioteki abp. J. Teodorowicza jest obecnie niemożliwe, choć nie ulega wątpliwości, że biblioteka liczyła kilkanaście tysięcy publikacji.

Podsumowanie

Biblioteka abp. J. Teodorowicza była imponująca nie tylko pod względem liczby dzieł, ale także ich różnorodności. Arcybiskup zgromadził księgozbiór specjalistyczny z szeroko pojętej humanistyki, ze szczególnym uwzględnieniem nauk teologicznych, z bogato reprezentowaną teologią duchowości oraz dziełami pisarzy chrześcijańskich. Interesującą kolekcję stanowiły tłumaczenia oraz kry-

⁹⁸ Ustalono na podstawie kwerendy w zbiorach Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich.

⁹⁹ C. Lechicki, *Kościół ormiański w Polsce. (Zarys historyczny)*, Lwów 1928, s. 158.

¹⁰⁰ *Lvivska natsjonalna naukova biblioteka*, t. 1, s. 393.

¹⁰¹ Tamże, s. 407.

¹⁰² Matwijów, *Walka o lwowskie dobra kultury*, s. 301.

tyczne opracowania ksiąg Pisma Świętego autorów katolickich, protestanckich, prawosławnych i rabinów. Szeroka i różnorodna baza źródłowa umożliwiła badania z biblistyki z wielu perspektyw, gdyż ich autorzy reprezentowali różne szkoły oraz wyznania. Pokażny zbiór stanowiły wydawnictwa dotyczące Jezusa Chrystusa. Hierarcha wykorzystywał fachową literaturę z tej tematyki do badań nad osobą i życiem Zbawiciela. Ich pokłosiem są trzy tomy serii z zaplanowanych pierwotnie dziesięciu¹⁰³.

W latach 20 i 30. XX wieku bibliotekę J. Teodorowicza zasiłiły liczne wydawnictwa związane z mistyczką Teresa Neumann z Konnersreuth. Hierarcha był mocno zaangażowany w propagowanie wiarygodności objawień wizjonerki i napisał książkę na jej temat¹⁰⁴. W związku z tym śledził i kupował na bieżąco wydawnictwa jej poświęcone oraz opracowania dotyczące zjawisk mistycznych.

Podkreślić należy więc wymiar praktyczny zgromadzonych zbiorów bibliotecznych jako warsztatu pracy pisarskiej i duszpasterskiej. Od pierwszych lat kapłaństwa J. Teodorowicz okazał się płodnym pisarzem i publicystą zabierającym głos w aktualnych sprawach religijnych, społecznych i wychowawczych. Słuchaczy przyciągały jego kazania, a cechy stylu wypowiedzi świadczą o sporym odczytaniu w literaturze pięknej. Ze swojego księgozbioru J. Teodorowicz korzystał podczas przygotowywania wystąpień, listów pasterskich czy prac teologicznych. Dostęp do literatury zagranicznej ułatwiała mu biegła znajomość łaciny, języka niemieckiego i francuskiego¹⁰⁵. Drugi wymiar obok nauki i rozwoju intelektualnego to rozwój duchowy, któremu służyła częsta lektura dzieł z ascetyki i mistyki oraz żywotów świętych.

Językami dominującymi w księgozbiornie oprócz polskiego były francuski i niemiecki. Wiele publikacji, zwłaszcza edycji XIX-wiecznych, drukowano po łacinie. Zdarzały się też publikacje w języku włoskim i angielskim. Podczas analizy katalogu bibliotecznego odnotowano niewielką liczbę wydań w języku ukraińskim i ormiańskim (księgi liturgiczne) oraz jeden egzemplarz w języku hiszpańskim.

Arcybiskup udostępniał swój księgozbiór osobom zainteresowanym. Jedną z nich był ks. prof. Piotr Stach, biblista z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, mieszkający przy ul. Ormiańskiej, który wspominał, że często korzystał z prywatnej biblioteki J. Teodorowicza, dobrze wyposażonej i zasobnej w najnowsze wydawnictwa z biblistyki¹⁰⁶.

Temat zbiorów bibliotecznych J. Teodorowicza pozostaje w zasadzie otwarty ze względu na możliwość zarówno uzyskania nowych danych z zakresu jego kształtowania, jak i odnalezienia fragmentów księgozbioru w różnych instytucjach w Polsce i na Ukrainie.

¹⁰³ J. Teodorowicz, *Od Betlejem do Nazaretu*, Poznań 1932; tenże, *Od Jahwy do Mesjasza*, Poznań 1936; tenże, *Herold Chrystusa na ile epoki*, Poznań 1937.

¹⁰⁴ J. Teodorowicz, *Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia (Konnersreuth)*, Poznań 1933; tenże, *Konnersreuth im Lichte der Mystik und Psychologie*, Salzburg 1936; tenże, *Mystical Phenomena in the Life of Theresa Neumann*, tłum. R. Kraus, London 1940.

¹⁰⁵ Bibliografia opublikowanych prac J. Teodorowicza zob. L. Grzebień, *Teodorowicz Józef Teofil*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 307-311.

¹⁰⁶ *Wspomnienia ks. Prof. Piotra Stacha*, [oprac. J. Trela], Ujanowice [2006] s. 207.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Abpa Eugeniusza Baziaka w Krakowie
Akta personalne księży, t. 29, Teodorowicz Józef.

Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie (AFKiDOP)
Spuścizna Abp. Józefa Teodorowicza. Korespondencja: t. 114, t. 132, t. 133, t. 135, t. 140.

Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie
bez sygn., Relacje na temat ks. Dionizego Kajetanowicza zebrane przez o. Modesta Pa-
siecznika OFM.

Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Oddział Zbiorów Specjalnych
rps 1946/III-1, Spuścizna prof. Eugeniusza Słuszkiewicza.

Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie
fond 475, opis 1, Ormiański Konsystorz Metropolitalny.
sprawa 52, Osobowa sprawa metropolity Teodorowicza J[ózefa]; 1882-1937.
sprawa 317, Korespondencja z lwowskimi wydawnictwami w sprawie prenumeraty cza-
sopism; 1903-1933.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka. Oddział Ręko-
pisów (LNNBUL)

fond 9, sprawa 1613, [Józef] Teodorowicz. Materiały [z] osobistego archiwum.
fond 9, sprawa 3063, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/1, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/2, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/3, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/4, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/5, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/6, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/7, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/8, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.
fond 9, sprawa 3079/9, Katalog biblioteki arcybiskupa Józefa Teodorowicza.

Źródła drukowane

Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes: 1939-1945,
Première partie: 1939-1941, éd. par P. Blet [et al.], Città del Vaticano 1967.

*Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia
i vtraty fondiv*, t. 1, 1939-1945: *zbirnyk dokumentiv i materialiv*, nauk. red. G. Svar-
nyk, Lviv 2010.

*Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia
i vtraty fondiv*, t. 2, 1946 – berezen 1953: *zbirnyk dokumentiv i materialiv*, nauk. red.
G. Svarnyk, Lviv 2019.

Teodorowicz Józef, *Herold Chrystusa na tle epoki*, Poznań 1937.

Teodorowicz Józef, *Konnersreuth im Lichte der Mystik und Psychologie*, Salzburg 1936.

Teodorowicz Józef, *Mystical Phenomena in the Life of Theresa Neumann*, London 1940.
Teodorowicz Józef, *Od Betlejem do Nazaretu*, Poznań 1932.
Teodorowicz Józef, *Od Jahwy do Mesjasza*, Poznań 1936.
Teodorowicz Józef, *Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia (Konnersreuth)*, Poznań 1933.
Wspomnienia ks. Prof. Piotra Stacha, [oprac. J. Trela], Ujanowice [2006].

Opracowania

Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej. Informator, oprac. U. Paszkiewicz [et al.], Poznań 1998.

Dzoban Oleksandr, *Biblioteka mitropolita Andreja Szeptickogo u Lvovi*, „Zapiski Lvivskoj naukovej biblioteki im. V. Stefanyka”, 9/10 (2002) s. 141-151.

Grzebień Ludwik, *Teodorowicz Józef Teofil*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 307-311.

Haiuk Iryna, *Iliustrowana entsyklopediia virmenskoi kultury v Ukraini z katalogizovanym dodatkom pereliku pamiatok virmenskoi kultury v muzeiakh ta zapovidnykakh*, t. 1, Lviv 2012.

Król-Mazur Renata, *Teodorowicz Józef Teofil*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 53, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2020, s. 162-171.

Krzyżowski Tomasz, *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020.

Krzyżowski Tomasz, *Starodruki z kolekcji arcybiskupa Józefa Teodorowicza* [w druku].

Krzyżowski Tomasz, *Źródła archiwalne do dziejów Kościoła ormiańskokatolickiego we współczesnych zbiorach lwowskich archiwów, bibliotek i muzeów*, „Lehahayer. Czasopismo Poświęcone Dziejom Ormian Polskich”, 3 (2015) s. 95-114.

Lechicki Czesław, *Kościół ormiański w Polsce. (Zarys historyczny)*, Lwów 1928.

Mańkowski Tadeusz, *Lwowskie ormiańskie starodruki*, w: *Biblioteki Lwowa XVI-XVII stulecia*, Lwów 1940 [mps w Archiwum Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka we Lwowie] opis 1, sprawa 2b.

Matwijów Maciej, *Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945-1948*, Wrocław 1996.

Matwijów Maciej, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939-1946*, Wrocław 2003.

Paszkiewicz Urszula, *Catalogus catalogorum*, t. 1, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, Warszawa 2015.

BIBLIOTEKA ARCYBISKUPA ORMIAŃSKIEGO JÓZEFA TEODOROWICZA: JEJ LOSY W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ I W LATACH POWOJENNYCH

Streszczenie

Arcybiskup Józef Teodorowicz (1864-1938), ordynariusz archidiecezji ormiańskiej we Lwowie, był cenionym kaznodzieją, autorem prac teologicznych i patriotą aktywnym na wielu płaszczyznach życia religijnego i społecznego w Polsce. Hierarcha zgromadził imponującą prywatną bibliotekę, liczącą kilkanaście tysięcy woluminów w języku polskim, łacińskim, niemieckim, francuskim i innych. Niezwykle cenna była kolekcja starodruków, w tym rzadkie wydawnictwa i rękopisy w języku ormiańskim. Księgozbiór stanowił dla ambitnego kapłana, kaznodziei i pisarza, a później arcybiskupa warsztat pracy pisarskiej oraz kształtował jego poglądy na tematy społeczno-polityczne. Arcybiskup sukcesywnie powiększał i uzupełniał bibliotekę przez całe życie, śledząc na bieżąco rynek księgarski i antykwaryczny zarówno w Polsce, jak i za granicą. Tematyka księgozbioru była zróżnicowana. Największą grupę stanowiły wydawnictwa religijne, przede wszystkim reprezentujące różne gałęzie teologii: biblistykę, teologię duchowości, teologię dogmatyczną, moralną, liturgikę, apologetykę, a także prawo kanoniczne. Kilkaset dzieł poświęconych było życiu Jezusa Chrystusa, mariologii i hagiografii. Co ciekawe, wśród autorów dzieł teologicznych (przeważnie komentarzy biblijnych) znajdowali się przedstawiciele różnych odłamów protestantyzmu, prawosławni oraz rabini. W bibliotece J. Teodorowicza znajdowało się również wiele wydawnictw z literatury pięknej zarówno autorów polskich, jak i zagranicznych, a także rozpraw filozoficznych, opracowań z historii Kościoła i historii powszechnej, politologii, kultury, historii sztuki. Na księgozbiór składało się również wiele prac poświęconych psychologii oraz wychowaniu i formacji młodzieży. W okresie II wojny światowej biblioteka abp. J. Teodorowicza uległa zdekompletowaniu i rozproszeniu. Część zbiorów zniszczyli żołnierze sowieccy zakwaterowani w pałacu arcybiskupim we Lwowie, a ocalałe książki zdeponowano w 1940 roku w Lwowskiej Filii Biblioteki Akademii Nauk Ukrainińskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republiki (dawny Zakład Narodowy im. Ossolińskich). Fragmenty zachowanego księgozbioru znajdują się aktualnie w kilku instytucjach na Ukrainie i w Polsce.

Słowa kluczowe: Józef Teodorowicz; Ormianie; biblioteki; Kościół ormiański; Lwów